

ARAP EDEBİYATINDA TUFEYLÎLER

Tufaylis in Arabic Literature

İbrahim USTA¹

Geliş Tarihi: 30.06.2016 / Kabul Tarihi: 12.08.2016

Öz

Bu çalışmada düğün ve ziyafetlerin davetsiz misafirleri olan ve "Tufeyli" olarak isimlendirilen şairler grubu ele alınacaktır. Gerek nüktedanlıkları ve hazır cevaplı, gerekse şair oluşları, onları bazı edebiyat otoriteleri tarafından eşkıya olarak nitelendirilen diğer gruplardan farklı olarak değerlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmada tarihi süreç ve bazı hikâyeler çerçevesinde Tufeylîler'in tanıtımı hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tufeylî, Tufeyl b. Zellâl, Osman b. Derrâc, Bünân, Nükte*

Abstract

In this study, a group of poets who are the intruders of weddings and banquets, and known as "Tufayli" will be discussed. Both because of their wittiness and being repartee and poets, they are considered different from other groups who are described as bandits by some authorities in literature. It is aimed with this study to define Tufaylis within the frame of historical processes and some stories about them.

Keywords: *Tufaylî, Tufayl b. Zallâl, Othman b. Darrâj, Bunân, Wit*

Giriş

Abbasiler döneminde Halife Mansur'la başlayan aydınlanma çağı, Halife Me'mûn'un, 832'de Bağdat'ta kurdurduğu "Beytü'l-Hikme" vasıtasıyla başta Bağdat olmak üzere pek çok kentte bilim, kültür ve felsefe alanında çok sayıda yapıt Yunanca, Süryanice, Sanskritçe ve Farsçadan Arapçaya çevrilmiştir. Bunun yanı sıra birçok Abbasi halifesinin edebiyat, fen bilimleri ve güzel sanatlara düşkün olması ve bu ilimlerle uğraşanları ödüllendirmesi, İslam dünyası ve Avrupa'da ilmî faaliyetlerin

¹ Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

canlanmasına önemli katkılar sunmuştur. Toplumsal refah açısından Abbasilerin en parlak dönemi, Harun Reşid'le başlamış ve fakirlik problemini aşmada önemli atılımlar yapılarak halkın yaşam standartı yükselmiştir. Bu gibi gelişmeler sebebiyle tarihçilerden bazıları yaşanan tüm bu sosyal ve kültürel hareketliliğin Avrupa'da yüzyıllar sonra yaşanacak Rönesans hareketine fikir babalığı yaptığını ifade eder olmuşlardır.²

Hicri 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeteneksiz halifelerin işbaşına gelmesi Abbasi halifelerinin otoritesini zayıflatmış, eyaletlere gönderilen komutanların "Tavâifü'l-Mülûk" şeklinde isimlendirilen özerk devletler kurarak bağımsızlıklarını ilan etmeye başlaması, Abbasi sınırlarını giderek daraltmıştır. Bu durum hem merkezi otoriteyi sarsarken, hem de devlet gelirlerinde büyük düşüş yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Gerek Mu'tezile ve Ehli Sünnet arasındaki mezhep kavgaları, gerekse Harici, Şia ve Emevî taraftarlarının isyanları Abbasileri büyük ölçüde zayıflatmıştır. Bu ve benzeri iç isyanlarla uğraşmak zorunda bırakıldıkları için fetihlerin durgun geçmeye başlaması da, devletin en önemli gelir kaynakları olan zekât, haraç, cizye, öşür, fey, ganimetler ve örfi vergileri toplamakta güçlük çekmesine sebebiyet vermiş ve bu durum -bir bakıma- ekonomik çöküş olarak değerlendirilmiştir.³

Ekonomi alanındaki bu olumsuzluklar ve siyasi otorite boşluğu, fakir ve sefil hayat yaşamak zorunda kalan halktan bir kısmını eşkiyalık yaparak kısa yoldan zengin olmaya teşvik etmiştir. Klasik eşkiyalık olan dağlarda yaşayıp insanları soyma fiili, artık şehirlere taşınmış ve Hırsız, Şattâr (dolandırıcı), 'Ayyâr (kapkaççı) ve Tufeylî (beleşçi) Eşkiyalar gibi eşkiya sınıfları ortaya çıkmıştır.

1. Etimolojik Köken Olarak Tufeylî

T-f-l fiilinden türediği kabul edilen tufeylî kelimesinin lügatte gündüzü karşılayan, gece gündüz dolaşan, gecesi ve gündüzü belli olmayan kimse anlamına gelmekle beraber günlük hayattaki kullanımı zamanla değişikliğe uğramış ve Tufeyl b. Zellâl'e nisbet edilen bir ıstılah halini almıştır. Bir rivayete göre Benî Âmir b. Sa'sa'a, diğer rivayetlerde ise Gatafân kabilesine mensup Kûfe'li bir şair olan Tufeyl b. Zellâl'e nisbet edilen "Tufeylî" tabiri sözlükte kendini zorla kabul ettiren, birisinin sırtından geçinen ve düğünlerin davetsiz misafiri gibi anlamlara gelmektedir.⁴

² Goldziher, İğnace, *Klasik Arap Literatürü* (çev: Azmi Yüksel-Rahmi Er), Vadi Yay., Ankara 2012, s. 140 vd.; Furat, A. Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi, Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969, I/285-289; Demirayak, *Kenan, Abbasi Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yayınevi, Erzurum 1998, s.3 vd.

³ Zeydân, Corcî, *İslam Uygarlıkları Tarihi*(çev: Nejdet Gök), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004, I/372-374; Hitti, Philip, K., *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi* (çev: Salih Tuğ), M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 2011, s.411 v.d; Çağatay, Neşet, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, TTK Basımevi, 2. Basım, Ankara 2002, s.93-99; Doğan, Adem, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şâirler*, Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken 2016, s.145-150.

⁴ el-Ferahîdî, Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2003, 3/53-54; İbn Dureyd, Ebu Bekr b. Muhammed b. el-Hasan, *Cemheretu'l-luga*, Dâr-u 'ilmi li'l-melâ'în, Beyrut 1987, 2/920el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-'ilm li'l-melâ'în, 4. Baskı, Beyrut 1984, 5/1752; İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris

Arap edebiyatı literatüründe Tüfeyliler, özellikle Abbasiler döneminde ortaya çıkan fakirliğin bir tezahürü olarak, açlığın vermiş olduğu yüzüzlük sebebiyle davet edilmemesine rağmen düğünlerde başköşeye oturarak karnını doyumayı kendisine meslek edinmiş kişiler olarak yorumlamak mümkündür. Hiçbir düğün yemeğinden ve konaktan geri kalmadığı için kendisine konak misafiri veya konakçı da denilmiştir. Söz konusu Tüfeylî kelimesi zamanla el-Vâriş, el-Vâğil, el-Erşem, ez-Zellâl, el-Kaskâs, ed-Dâmir, ed-Dâmik, ez-Zâmic, el-La'maz, el-La'mûz ve el-Mekzem gibi eş anlamlı kelimelerle beraber anılır olmuş ve hepsinin aynı anlama geldiği sözlük bilimcilerce ifade edilmiştir.⁵

Şair ve esprili bir kişiliğe sahip olan ve etrafındakileri bu şekilde eğlendiren Eş'ab, İbn Derrâc, Bünân gibi tüfeylîler, Arap edebiyatına bu alanda farklı bir renk katmışlardır. “Tüfeylü'l-'Arâis” lakaplı Tüfeyl b. Zellâl'le başlayan bedava yemek uğruna arsız ve yüzüstü olma sanatı, Abbasi döneminin edebiyat çeşitliliklerinden birisi olmuş ve konu hakkında hatırı sayılır eserler vücuda getirilmiştir. Bunların başında meşhur muhaddis Hatîb el-Bağdâdî'nin, *et-Tatfil ve hikâyâtü't-tüfeylîyyîn ve ahhâruhum ve nevâdiru kelâmuhum ve eş'âruhum* isimli eseri gelmektedir. Bu eserde tüfeylîlere ait 211 adet hikâye bulunmaktadır.⁶ Bunun yanında İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-İkdu'l-ferid*, Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin, *Kitâbu'l-Eğânî*, Ebû İshâk el-Husrî'nin, *Cem'u'l-cevâhir fi'l-mulâhi ve'n-nevâdir*, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin, *Kitâbu'l-ezkiyâ*, Râğib el-İsbahânî, *Muhâdarâtü'l-udebâ ve muhâverâtü's-şu'arâ ve'l-bulağâ ve en-Nüveyrî'nin, Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-Edeb* gibi eserlerini de bu meyanda zikretmek mümkündür. Çağdaş çalışmaların başlığı altında Abdülhalim Hafnî'nin, *Şi'ru's-Saâliyk, Menhecuhû ve Hasâisuhû*, Hüseyin 'Utvân'ın, *eş-Şuarâ min muhadramiyyi'd-devleteyn, el-Emeviyye ve'l-Abbâsiyye* ve Hasan Cafer Nureddin'in, *Mevsû'atu's-şu'arâi's-sa'âlik* isimli eserleri konumuzla ilgili ayrıntılı bilgi bulmak isteyenler için önerilen kaynaklardır.

2. Tüfeyl b. Zellâl ve Tüfeylîlik

Tüfeylîlerin isim babası olarak görülen Tüfeyl b. Zellâl, Abbâsî dönemi şairlerinden olup, Kûfe şehri yakınlarında yaşayan Gatafân kabilesine mensuptur. Tüfeyl b. Zellâl da diğer tüfeylîler gibi dönemin zenginleri, yöneticileri varlık içinde

b. Zekeriyya, Mu'cemu makâyisil-luga, Dâru'l-ma'rife Beyrut trs., s.305; el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *Kâmûsu'l-muhîd*, Muessesetu'r-risâle, Beyrut, 2003, s. 1025.

⁵ en-Nüveyrî, Şihabuddin Ahmed b. Abdülvehhâb, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edebe*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, III/298; İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb, *Kitâbu'l-ezkiyâ*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2003, s. 238; İbn Tolun, Ebu'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali es-Sâlihî, *Fassu'l-havâtim fimâ kiyle fi'l-velâim*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1983, s.87; *ez-Zebîdî*, Muhammed Murtaşâ, *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-kâmûs*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, XXXII/375

⁶ Bkz: el-Bağdâdî, Ebî Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb, *et-Tatfil ve hikâyâtü't-tüfeylîyyîn ve ahhâruhum ve nevâdiru kelâmuhum ve eş'âruhum*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999.

yaşarken kendisi ve çevresinin fakirlik ve yokluk içinde yaşamasına isyan etmiştir. Diğer bir ifadeyle İbn Zellâl, varlıklı insanların kendisine yardım elini uzatmadıklarından tufeyli olduğunu belirtmektedir.

İbn Zellâl, tufeyli olmanın ince ayrıntılarını ölüm döşeginde iken oğlu Abdülhamit'e şu şekilde tavsiyede bulunmuştur:

“Ey oğul! Bir düğüne gittiğinde endişeli gözlerle sağa sola bakarak yer seçiminde bulunma! Baktın ki düğün çok kalabalıktır, sağa sola talimat vermeye başla. Erkek veya kız taraflarının gözlerine bakma ki, her biri seni diğer taraftan sansın! Baktın ki kapıcı çok sert ve edepsiz bir adamdır, nasihat ve irşâd arasındaki yumuşak bir üslup ile ona da talimat vermeye başla!”⁷

İbn Zellâl, bir şiirinde oğlunu karşısına alarak davetsiz olarak gidilen bir yerde nasıl çekinmeden ve tereddüt etmeden yemek elde edebileceğini şöyle açıklamaktadır:

لَا تَجْرَعَنَّ مِنَ الْغَرِيبِ ... وَلَا مِنَ الرَّجُلِ الْبَعِيدِ
وَأَدْخُلْ كَمَا نَكَتَ طَائِحٌ ... بِيَدَيْكَ مَعْرِفَةَ التَّرِيدِ
مُتَدَلِّيًا فَوْقَ الطَّعَامِ ... تَدَلِّي الْبَارِي الصُّبُودِ
تَلْتَفُ مَا فَوْقَ الْمَوَائِدِ ... كُلُّهَا لَفَّ الْفُهُودِ
وَاطْرَحْ حَيَاءَكَ إِذَا ... وَجْهَ الْمُطْعَلِ مِنْ حَدِيدِ
لَا تَلْتَفِتْ نَحْوَ الْبِقُولِ .. وَلَا إِلَى عَرْفِ التَّرِيدِ
حَتَّى إِذَا جَاءَ الطَّعَامُ ... صَرَنْتَ فِيهِ بِالسَّدِيدِ
وَعَلَيْكَ بِالْفَالِوَدَجَاتِ ... فَإِنَّمَا عَيْنُ الْقَصِيدِ
هَذَا إِذَا حَرَّتْهُمْ ... وَدَعَوْتُهُمْ هَلْ مِنْ مَزِيدِ
وَالْعُوسُ لَا يَخْلُو مِنْ ... اللَّؤْلُؤِ نَجِجِ الرُّطْبِ الْعَتِيدِ
فَإِذَا أَتَيْتَ بِهِ مَحْوَتَ مَحَاسِنِ الْجَامِ الْجَدِيدِ

Ne yakının ne de uzak adamın derdini çekme!
Aşçı senmişsin gibi iki elini yahni/tirit tenceresine sok!

⁷ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, 'Uyûnu'l-ahbâr, Dâr-u kitâbi'l-'arabî, Beyrut, trs. III/232; İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, el-'İkdu'l-ferîd, Dâr-u'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1983, VII/227; Hatîb el-Bağdâdî, .et-Tetfîl ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn, s. 129; en-Nüveyrî, Nihâyetu'l-ereb, III/298; Hafnî, Abdülhalim, Şi'ru's-Saâliyk, menhecuhû ve hasâisuhû, Matbaatu hey'eti'l-Misriyye li'l-kitâb, Kahire 1987, s.317-318.

Avcı Doğan kuşu gibi yemek sofrasına yukarıdan üşüş ki,
Çitalar gibi bütün masaları silip süpürebilesin!
Utanma! Çünkü tufeylilerin yüzü demirdendir.
Ne baklalara ne de tirit kepeğine bak!
Yemek gelince de bir anda saldır!
Pelteyi⁸ buldun mu sakın kaçıрма.
Zira o, (herkesçe) arzu edilenin ta kendisidir.
Onu bitirdikten sonra, başka yok mu diye nida et
Düğünler, hazırlanmış bol leziz tatlılardan eksik olmaz.
Böylesi sofraya vardığında,
Yeni cam kâseleriyle oluşturulan güzelliğini altüst edersin.⁹

Başka bir rivayette, Tufeyl b. Zellâl, ölüm döşeginde iken kendisini ziyarete gelmiş olan topluluğun “Levzenc” isimli tereyağlı irmik helvasından bahsettiklerini duyunca aniden bayılır. Kendisine geldiğinde başını kaldırarak oğluna vasiyetinin bir devamı olarak şöyle der:

وَتَنَقَّلْتُ عَلَى الْمَوَا ... نَدِ فِعْلًا شَيْطَانٍ مَرِيدٍ
وَإِذَا انْتَقَلْتُ عَبَّئْتُ ... بِالْكَفْكَ الْمَجْمُوعِ وَالْعَدِيدِ
يَا رَبِّ أَنْتَ رَزَقْتَنِي ... هَذَا عَلَى رِزْمِ الْحُسُودِ
وَاعْلَمْ أَنَّكَ إِنْ فُوب ... لَنْ نَعْمَتَ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ

(Ey oğul) Serkeş bir şeytan gibi, sofraların arasında gezin.

Bir sofradan diğerine geçtiğinde, kuru pasta ve pastirmayla eğlenir durursun.

Ya Rabbi kıskananlara rağmen sen beni bununla rızıklandırıyorsun. (dersin.)

Bil ki bir gün kabul görürsün;

(İşte o zaman) “Ey Abdulhamîd, sana bolca ihsan edilmiştir.”¹⁰

Tufeyli edebiyatı ile ilgili ikinci meşhur kişi yine Abbasîler döneminde yaşadığı rivayet edilen Osman b. Derrâc’tır. Künyesi Ebû Sa’îd ve Benî Kinde kabilesi mevâlilerinden olan Osman b. Derrâc, Abbasî halifesi Me’mûn zamanında yaşamış iyi bir edip ve şairdir. Kendisi ile ilgili bir hayli hikâye bulunan Osman b. Derrâc, Tufeyl b. Zellâl’dan sonra tufeylilik sanatını, araçlarını, hilelerini ve hedeflerini açık bir şekilde ortaya koyan kişi olarak kabul görmektedir. (paragraf bitti Kaynak?)

Rivayete göre bir gün Sa’îd b. Abdülkerîm el-Hatâbî kendisine “Düğün ehli seni içeri almadıkları zaman ne yaparsın?” diye sorduğunda; O da “Kapılarında sızlanıp dururum. Onlar bu durumu uğursuzluk sayıp beni içeri alırlar.” diye cevap verir.¹¹

⁸ Bir rivayete göre un ve şeker, diğerine göre ise bal ve tereyağından yapılan helva türü bir tatlı çeşididir.

⁹ el-Bağdâdî, *et-Tefîl ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s. 129.

¹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitâbu'l-ekziyâ*, s. 241.

¹¹ el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec, Ali b. Hüseyin, *Kitâbu'l-Eğâni*, Dâr-u Sâdr, 3. Baskı, Beyrut 2008, XVI/169; en-Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, III/299; Nureddin, Hasan Cafer, *Mevsû'atu's-şu'arâi's- sa'âlik*, Reşâd Press li't-tibâ'a ve'n-neşr, Beyrut 2007, s.320.

Osman b. Derrâc, başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır: “Oğlumla birlikte bir cenazeye uğradık. Cenaze sahiplerinden bir kadın sürekli ağlayarak şöyle diyordu: “Öyle bir eve gideceksin ki; orada ne bir döşek, ne bir yastık, ne bir ışık, ne bir örtü, ne ekmek, ne de su bulacaksın.” Oğlum bana dönüp şöyle dedi: “Baba! Bu kadın bizim evi mi tarif ediyor?”¹²

Şiirlerinden çok az bir kısmı günümüze ulaşan Osman b. Derrâc, kendisine nispet edilen iki beyitte tufeylî tanımını şu şekilde yapmaktadır:

لَذَّةَ التَّطْفِيلِ دَوْمِي وَأَقْبِيبي لَا تَرِيبي

أَنْتِ تَشْفِينِ عَلِيبي وَتُسَلِّينِ هُمومي

Tufeylîliğin lezzeti sürekli benimledir.

(Bu lezzet) beni yaşatır, beni kirletmez.

(Ey tufeylîlik) sen benim öfkemi dindirirsin

Ve sen benim dertlerimin tesellisisin.¹³

Tufeylî edebiyatının meşhur simalarından birisi de şüphesiz Bünân'dır. Asıl ismi Abdullah b. Osman veya Ali b. Muhammed olan Bünân, Merv şehrinde olup, Bağdat'ta ikamet etmiştir. Rivayetlere göre yüzüğünde (مَا لَكُمْ لَا تَأْكُلُونَ) veya (قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ) neden yemezsiniz ki – anlamında bir ayet bulunduğu bildirilmiştir.¹⁴

Bünân'a nispet edilen birçok hikâye bulunmaktadır. Rivayete göre bir gün birisi Bünân'a gelerek “bana nasihat et” der. Bunun üzerine tufeylî şu nasihatleri sıralar: “Hiç kimseyle birlikte içki içme; ama illa da içmek istiyorsan; akli olmayan, baklanın içindeki daneyi dahi bilmeyen, tavuğun derisini yiyemeyen, oğlağın böbreğini kapamayan, Turna kuşunun kursağını yutamayan, Çeçenlerin göbeğini kesmeyen, başkalarının gözlerinin içine bakamayan, bıldırcın döşünü elde edemeyen, sadece önündeki şeyleri yiyip başkalarının önündekilerine göz ucuyla da olsa bakmayı akledemeyen ve önüne kavrulmuş oğlak eti konulsa hepsini silip süpürerek yiyen, yaşlıya merhamet etmeyen, şehvetinin kulu kölesi olup gençlere acımayan, çoluğun çocuğun geçimini sağlamayan ve onların durumlarıyla ilgilenmeyen birisiyle iç”.¹⁵

Başka bir rivayette ziyafetin olduğu bir gün, Bünân yemeğe davet edilmez. O da merdivenle duvara tırmanarak ziyafete katılmak ister. Duvara tırmandığı esnada evin avlusunda düğün sahibinin eşi ve kızını görür. Bunun üzerine ev sahibi; Ey Bünân, Allaktan korkmuyor musun? Ailemi ve kızlarımı gördün, der. Bünân; قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا (بي بِنَاتِكَ مِنْ حَقِّي وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ) “Biliyorsun ki, bizim kızlarımızla bir işimiz, onlara yönelik bir

¹² Nureddin, *Mevsû'atu's-su'arâi's-sa'âlik*, s.321.

¹³ el-İsfahânî, *Kitâbu'l-eğânî*, XVI/170; el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s. 81; en-Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, III/300; Nureddin, *Mevsû'atu's-su'arâi's-sa'âlik*, s.320.

¹⁴ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s.110 ve 138; en-Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, III/298.

¹⁵ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s.131.

amacımız yok. Sen bizim ne istediğimizi iyi bilirsin” (Hud/79) ayetini okumaya başlar. Bunun üzerine ev sahibi gülerek; “Haydi aşağı in ve yemek ye” der. Merdivenlerden ağır ağır aşağıya inen Bünân ev sahibine hitaben; “Ey filan kişi! Benim gibi âlimler hakkında suizanda bulunduğun için Allah’tan bağışlanma dilemelisin,” der.¹⁶

3. Tufeylî Karşıtlığı

Tufeylîlik her zaman yerilmiş, bu mesleğe başvuranlar asalak veya parazit olarak nitelendirilmiş ve buna yönelik şiirler dahi söylenmiştir. Mesela Tufeylî bir kimseyi yermek için söylenmiş şu beyit, şairlerin Tufeylîleri yermeye ne derece acımasız olduklarının açık bir delilidir:

يُحِبُّ الْحُمْرَ مِنْ مَالِ التَّدَامَى ... وَيَكْرَهُ أَنْ تُفَارِقَهُ الْفُلُوسُ

Ayyaş malından içki içmeyi sever

Paranın onu terk etmesinden nefret eder¹⁷

Başka bir şair de, Tufeylîlerin bedavacılığını şu dizelerle dile getirmektedir:

أَسْرَفْتُ فِي التَّطْفِيلِ مِنْ دُبَابٍ عَلَى طَعَامٍ وَعَلَى شَرَابٍ

لَوْ أَبْصَرَ الرَّغْفَانَ فِي السَّحَابِ لَطَارَ فِي الْجَوِّ مَعَ الْغَقَابِ

Tufeylî, yeme ve içme konusunda sinekten daha hızlıdır

Bulutların üzerinde iki dilim ekmeğe görse

Kargalarla beraber bulutlara doğru uçar¹⁸

Yine başka bir şair, Tufeylî kimseyi şu dizeleri ile yermektedir:

طَمْبِلِي بَرَى التَّطْفِيلِ دَيْئًا ... وَفُرَّةٌ عَيْنِهِ عَشِيَانُ عُرْسٍ

! إِذَا قَبِضَتْ يَدَاهُ عَلَى رَغِيْفٍ ... يُقَسِّمُ نَهْبَهُ بَيْنَ وَضْرَسٍ

Tufeylî, hazıra konmayı din olarak görür

Göz bebeği ise ansızın konuk olmaktadır

Elini ekmeğe daldırdığında

Ganimeti olan ekmeği eli ve dişleriyle ayırır¹⁹

Başka bir şair ise onları yermek için şu beyti söylemiştir:

حَمَلُوا الْمَضْلَ الَّذِي تَرَكُوا أَكَلُوا حَتَّى إِذَا شَبِعُوا

Doyuncaya kadar yerler

¹⁶ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s.116-117; en-Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, III/299; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitâbu'l-ezkiyâ*, s. 239.

¹⁷ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s.71.

¹⁸ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s.72; İbn Tolun, *Fassu'l-havâtim*, s.88.

¹⁹ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s. 71.

Kalanı ise yanlarında götürürler²⁰

Başka bir şair ise Tufeylî kimsenin oğluna hitaben şöyle demiştir:

يَا وَارِثَ التَّطْفِيلِ عَنْ وَالِدٍ ... أَحْكُم بِالرُّفْقِ وَبِالْحَذَقِ

تَاكُلُ أَرْزَاقَ نَبِيِّ آدَمَ ... وَأَنْتَ مَخْلُوقٌ بِإِلَّا رِزْقِي

Ey babasından Tufeylîliği miras alan kişi

Merhamet ve beceriklilikle hükmet

Sen Âdemoğlunun rızkını yiyorsun

(Aslında) sen rızksız yaratılmış bir mahlûksun.²¹

Tufeylilerin yüzüzlükleri şu beyitle yerilmiştir:

وَلَا مِنْ الْفِطْرِ التَّجِيدِ...لَا تَسْتَحِينُ مِنَ الْقَرِيبِ

وَجْهَ الْمَطْعَلِ مِنْ حَدِيدٍ.....وَدَعْ الْحَيَاءَ قَائِمًا

Ne akrabalarından utanırlar, ne de kaba yabancılardan

Bırak hayâyı, onların yüzleri demirdendir.²²

4. Tufeylî Edebiyatından Seçmeler

Arap edebiyatına yeni bir soluk getirmiş olan tufeylî edebiyatına ait bazı şiir örneklerini Hatîb el-Bağdâdî'nin *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn* isimli meşhur eserinden seçkilere devam etmek istiyoruz. Rivayete göre tufeylî birisi hastalanır ve hizmetçisi kendisine dua ve nasihat etmesini rica eder. Tufeylînin hizmetçisine dua ve nasihati şu şekildedir:

“Allah sana beden sağlığı nasip etsin. Çok yiyessin ve her daim iştahlı olasin. Miden sağlıklı; dişlerin de keskin ve miden sağlam olsun. Sindirim sistemin çok iyi çalışsın. Her daim sana güven, huzur, sağlık ve afiyet versin. Sofradayken lokman boğazına takılır ve su da senden uzakta ise sağ elini başının üstüne koy ve takkeni çevirir gibi başını çevir; Allah'ın izni ile o lokma aşağı inecektir. Bir sofraya oturduğunda, şayet yerin dar ise yanındakine “Ey filan kişinin babası! Galiba ben senin yerini daralttım” de. O vakit o kişi geriye doğru çıkar ve şöyle der: Sübhanallah! Hayır, vallahi! Benim yerim (gayet) geniştir. Böylece sana bir kişinin daha yeri açılmış olur. Bir yemek önüne konduğunda; “Keşke daha güzeli olsaydı.” diye elini o yemekten çekme”²³

O sırada hasta tufeylînin yanında bulunan oğlu babasına dönerek; “bana da nasihat eder misin” der. Tufeylî oğluna dönerek:

²⁰ el-İsbahânî, Ebi'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğîb, *Muhâdarâtü'l-udebâ ve muhâverâtü's-şu'arâ ve'l-bulağâ*, Menşûrâtı dâr-ı mektebeti'l-hayât, Beyrut 1961, II/639.

²¹ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s.72.

²² el-İsbahânî, *Muhâdarâtü'l-udebâ*, II/639.

²³ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s.161.

“Eğer az bir ekmek bulursan yemeğin çevresinden ye. Çok yemek bulursan, ortasından ye. Yemek yerken çokça su içme. Çünkü su, seni yemekten alıkoyar. Bunu yapmak ahmaklıktır. Oğlu dedi ki; “bana biraz daha nasihat et”. Tufeyli baba der ki; yemek gördüğünde ondan onu hiç görmeyen adam gibi ye. Ondan sanki bir daha gıdalanmayacak gibi faydalan. Oğlu biraz daha nasihat et dediğinde, Baba devamla der ki yemek bulduğunda onu Allah’a ulaştıran bir gıdaya çevirir. Kırmazek’i²⁴ dürüm yaparak yeme. Çünkü o, sana eziyet verir. Dişler rahat öğütsün diye karışık ağzına koy. (dürüm olarak değil). Böyle yapma, çiğneme açısından daha kolaydır. Kalabalık bir düğüne gittiğinde, herkese emirler yağdır. Eğer kapıcı sert ve arsız biriye, sert davranmaksızın ona da emirler yağdır. Sözün nasihat ve irşad arası olsun. Ben bir gün bazı düğün yemeklerine katıldım, orada bir aşçı vardı. Ben ona yaptığı bir şeyden dolayı önceden çok kızgındım. Ben yemeğe geldiğimde, o aşçı bahşiş almak için yemekten sonra sofranın ortasına koymak üzere bana “Zemaverd”²⁵ yaptı. Ona dedim ki: Sen, bunu yapmak için arkadaşımızdan izin aldın mı? Aşçı beni henüz tanıyamadığı için kim olduğumu da bilmiyordu. Aşçı yan tarafına dönerek beni işaret etti ve bu adam kendisinden izin istenilecek biri mi? diye sordu. Bunun üzerine ben araya girerek: Sen sarhoş musun? Sorularınla onlardan birinin yediklerinden daha çok şey almak istiyorsun ve onların huzurunu kaçırmak mı istiyorsun? dedim. Muhakkak ki sen cahil ve ahmaksın. Düğünün sahibi, buna razı olmaz ve bu durumu ondan saklamam da doğru olmaz. Şayet onun, beni kınama korkusu olmasaydı, seni üzecek bir şey yapmak istemezdim. Aşçı şöyle dedi: Sen ondan gelecek zarardan beni kurtarabilir misin? Buna karşılık ben bu düğünde kazandığının yarısını sana vereceğim. Ben, onu yapacağım dedim ve ondan ayrıldım. Canımın istediği her şeyi yemeye başladım. Komutlar vererek insanları yönlendiriyordum. Aşçı, düğün sahipleri ile benim aramda bir saygınlık veya kadın tarafından bir akraba olduğumu zannediyordu. Yemek sonunda aşçının kazandıklarını bölüştük ve kazandığının yarısını ondan aldım. Bu olaydan bir süre sonra benim kim olduğumu öğrenen aşçı bana çok kızdı ama sonunda beni affetti.²⁶

Tufeyliler, kendi menfaatleri için bazen Kur’ân-ı Kerîm, bazen de Hadîs-i Şerîf’lerden alıntı yapmaktan hiç çekinmezler. Bunun en bariz örneği Tufeyli Hasan b. Sabah en-Nesâî ile Cafer b. Muhammed arasında geçen şu diyalogdur. Rivayete göre bir gün Cafer b. Muhammed, Hasan b. Sabah en-Nesâî’ye, “Helva hakkındaki fikrin nedir” diye sorar. Hasan b. Sabah, “Görmediğim şey için hüküm veremem” diye cevap verir. Bunun üzerine Cafer b. Muhammed, koni şeklinde işlemeli bir cam kavanoz içerisinde beyaz bal sürülerek Taberzed şekerinden yapılmış badem yağlı

²⁴ Günümüz tabiriyle lavaş ekmeğine verilen isimdir.

²⁵ Etli ekmek şeklinde tercüme etmek mümkün olmakla birlikte, bir rivayete göre yumurta ve et karışımı bir yemek çeşidi olarak tanımlanırken, diğer bir rivayette ise halife lokması veya sofranın nergisi olarak ta ifade edilen katı yağlarla yoğrulan bir hamur olup, mayalandıktan sonra inceltiilip etle kızartılarak lokma lokma kesilip tüketilen bir hamur çeşididir.

²⁶ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü’l-tufeyliyyîn*, s.131-133; en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, III/298-299.

kadayıfı getirdi. Bunu gören Hasan b. Sabah en-Nesâî, helva; bademin kabuğunu söktüğünde örsün ayağından çıkan ses gibi ses, ağzına aldığı anda ise körukten çıkarken demirin hışırtısı gibi ot hışırtısını duyduğu şeydir, diyerek *وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ* “İlahınız tek bir İlahtır” (Bakara-163) ayetini okumaya başladı. Bunun üzerine Cafer b. Muhammed ona o helvadan bir dilim yedirdi. Hasan *أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ* “Onlara ikisini gönderdik”(Yasin-14) ayetini okuduğunda ikinci dilim, *فَعَزَّزْنَا بِبَالِكٍ* “Üçüncüsüyle güçlendirdik”(Yasin-14) ayetini okuduğunda üçüncü dilim, *فُحِّدْنَا مِنْ الطَّيْرِ* “Kuşlardan dört tanesini al”(Bakara-260) ayetini okuduğunda dördüncü dilim, *مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا* “Üç kişi gizlice konuşmaz ki dördüncüleri O olmasın, beşinciler...”(Mücadele-7) ayetini okuduğunda beşinci dilim, *خَمْسَةَ سَادِسُهُمْ كَاتِبُهُمْ* “... Beş kişiydiler, altıncıları köpekleridir”(Kehf-22) ayetini okuduğunda altıncı dilim, *سَبْعَ سَعَةِ* “... Sekiz kişi ...” (Enam- 143) ayetini okuduğunda sekizinci dilim, *تِسْعَةَ رَهْطٍ* “Dokuz kişili çete ...”(Neml-48) ayetini okuduğunda dokuzuncu dilim, *عَشْرَةَ حَامِلَةٍ* “... Tüm on gün ...”(Bakara-196) ayetini okuduğunda onuncu dilim, *زَأْبُتٌ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا* “On bir yıldız gördüm...”(Yusuf-4) ayetini okuduğunda on birinci dilim, *إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ* “Allah katında ayların sayısı on ikidir...”(tevbe-36) ayetini okuduğunda ise on ikinci dilim helvayı da ağzında bulmuştu. *صَابِرُونَ* “Eğer sizden sabırlı yirmi kişi ...”(Enfal-65) ayetini okuduğunda ise Cafer b. Muhammed helva tabağını fırlatarak; “Ey kindar ve sevimsizin oğlu” hepsini ye! dedi. Bunun üzerine Hasan b. Sabah, Cafer b. Muhammed’e dönerek; Allaha yemin olsun ki, eğer tabağın hepsini vermeseydin *أَوْ يَزِيدُونَ* “... Onu yüz bin veya daha fazlasını gönderdik ...”(Saffat-147) ayetini okuyacaktım” diye cevap verir.²⁷

Meşhur Tufeylî İbn Derrâc, kendisi gibi tufeylî olan arkadaşlarına şöyle seslenir: “Kapıların ve perdelerin kapanması, kötü cevaplar, asık suratlı bekçiler, kötü lakaplar ve kargaların uyarması gibi şeyler sizi asla korkutmasın... Bunu yapan kim olursa olsun ona güzel bir yumruk ve okkalı bir tokat atın... Muradınıza erdiğiniz zaman da birer vurguncu gibi yiyin. Geleceğiniz için canla başla biriktirin. Çünkü siz bu yemeğe, oraya çağırılanlardan daha müstahaksınız. Onun zamanını iyice kollayın. Onu istemede ısrarcı olun.”²⁸

Tufeylilerle ilgili başka bir rivayette Hatîb el-Bağdâdî, Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Kerhî’den naklettiğine göre tufeylî şiirinin bir kısmı şöyledir:

لَا تَسْمَعَنَّ بِدَعْوَةِ وَوَلِيمَةٍ ... فِي السِّنْدِ إِلَّا كُنْتَ مِمَّنْ يَجْمَعُ
حَتَّى تَقُورَ بِمَا لَدَيْهِمْ عَنُوةٌ ... وَفُلُوبُهُمْ حَقًّا عَلَيَّكَ تَصَدَّعُ
وَعَلَيْكَ بِالْفَالُودِجِ عِنْدَ حَضُورِهِ ... وَدَعِ الْبُقُولَ فَإِنَّهَا لَا تَنْفَعُ

²⁷ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyîn*, s.106-107.

²⁸ el-İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğâni*, XVI/170; el-Husrî, Ebi İshâk İbrahim b. Ali el-Kayrevânî, *Cem' u'l-cevâhir fi'l-mulâhi ve'n-nevâdir* (Zeylu zehri'l-âdâb), el-Matbaatu'r-rahmâniyye, Kahire, trs., s.281; 'Utvan, Hüseyin, *eş-Şuarâ min muhadramiyyi'd-devleteyn, el-Emevîyye ve'l-Abbâsiyye*, Dâru'l-cil, Beyrut 1974. s. 162.

وَالْجُدِّي فَاضْرَبْ فِيهِ ضَرْبَكَ بِالْعَدَى... لَأَتُقْلِعَنَّ عَنْهُ إِذَا قَالُوا : اذْفَعُوا
وَهَرِيَسَةَ الْحَبَاذِ فَأَقْصِدْ نَحْوَهَا ... فَهِيَ الْأَمَانُ مِنَ الْخَوَى يَا مُرْبِعُ
وَإِنَّكَ مَوَالِدُهُمْ بِأَكْلِكَ بَلْفَعَا ... تَشْكُرُوا الْخَوَاءَ وَ مَنْ دَعَا لَمْ يَشْبِعُوا

Sind’de²⁹ bile bir davetin veya ziyafetin olduğunu duysan hemen orda ol ki;

Onların kalbi senden feryat ederken, onların yanındakilerine zorla erişsin.

Sofraya vardığında baklagillerle uğraşıp pelteyi kaçırma. Zira onlar, fayda vermez.

Oğlağa düşmanmış gibi ona saldır. Yeter deseler de ellerini sofradan çekme.

Un helvasını buldun mu kaçırma. Zira o insanı açlıktan emin kılar.

Yiyişinle silip süpürülmüş sofraları boş olmaktan,

Davetlilerin aç kalmaktan şikâyet edeceği hale getir.³⁰

Bir diğer rivayette bir Tufeylî yolculukta bir adamla arkadaş olur. Adam ona: “bize et al” der. Tufeylî: hayır yapamam diyerek reddeder. Bunun üzerine adam eti alarak getirir ve bu defa ona: kalk ta eti pişiriverir o halde der. Tufeylî, ben et pişirmesini beceremem der. Adam eti pişirmeye başlar ve ona: bari yerinden kalk ta pişen eti karıştır der. Tufeylî, “çok tembelim yapamam” der. Adam: “O halde ekmeği böl” der. Tufeylî: elbiselerimin kirlenmesinden endişe ederim diyerek cevap verir. Adam ekmeği böler ve yemek hazır kalk ta ye o zaman dediğinde; Tufeylî, sana hep muhalefet ettiğim için utanıyorum diyerek yemeğe yaklaşır ve yemeye başlar.³¹

Rivayete göre Halife Harun Reşîd ve ailesinden bazı kişiler irmik helvası ile pelteyi tartışmaktaydılar. Harun Reşîd, bu meseleyi Ebu’l-Hâris’e soralım dedi. Huzura çağrılan Ebu’l-Hâris’e; Ey Ebu’l-Hâris! Bu tatlılardan hangisi daha güzeldir? Pelte mi yoksa irmik helvası mı? diye sordu. Ebu’l-Hâris, onları görmeden bir şey diyemem dedi. Bunun üzerine tatlılar getirilerek önüne konuldu. Ebu’l-Hâris bir saat boyunca pelteden ve bir saat boyunca da irmik helvasından yedi. Harun Reşîd, şimdi söyle bakalım hangisi daha güzeldir, diye sordu. Ebu’l-Hâris “Ey müminlerin emiri! Birisinde karar kılmak isteyince, öbür tatlı kendisini işaret ediyor” bu yüzden kararsız kaldım diye cevap verir.³²

Yine Tufeylîlerden birisi olan Rakbe b. Maslaka, bir gün Mes’ar b. Kidâm’ın evine gelerek sırt üstü uzandı. Mes’ar, Ey Ebâ Abdillah sana ne oldu, diye sorar. Rakbe, İrmik helvasını tartışmak için bir adamın evinde toplantı halindeyken, Velîd b. Harb bizi yemeye çağırdı ve bizde ona icabet ettik. Ortaya süslü bir masa getirildi.

²⁹ Pakistan’ın dört büyük eyaletinden birisinin ismidir.

³⁰ el-Bağdâdî, et-Tefîl ve hikâyâtü’t-tufeyliyyîn, s.130.

³¹ el-Bağdâdî, et-Tefîl ve hikâyâtü’t-tufeyliyyîn, s.113; el-İsbahânî, Muhâdarâtu’l-udebâ, II/640.

³² el-Bağdâdî, et-Tefîl ve hikâyâtü’t-tufeyliyyîn, s.105.

Sonra filin kulakları gibi ince ekmek, tere otuyla birlikte yahni ve suyun yanı sıra tereyağlı irmik helvası getirildi ki, inceliğinden altına dirhem konulsa görünürdü. Bu durumda biz lezzetin zirvesindeydik. Yemek esnasında Mes'ar, Rakbe'ye hitaben: Ey Ebâ Abdillah! Görüyorum ki sende tufeylilerdensin dedi. Rakbe, aslında buradakilerin tamamı tufeylîdir, fakat bunu gizlemekteler diye cevap verir.³³

Başka bir rivayete göre bir Tufeylî, konaklama/düğün yerine gelir ve içeri alınmaz. Düğün sahibinin kardeşinin kâtip olduğunu bilen tufeylî, bir kâğıt parçası olarak içi boş bir şekilde katlar ve üstüne "Kardeşim damâda" diye yazar. Daha sonra elindeki bu kâğıtla içeri girerek kâğıdı onlara verir. Bunun üzerine düğün sahipleri, ama bunun üzerinde ne isim yazıyor ne de bir adres, bu nedir ki! diye sorarlar. Tufeylî: kâğıdın bomboş olmasına bende çok şaşırđım. Galiba aceleyle yazıldığı için bir şey yazmayı unutmuşlar diye cevap vermesi üzerine, düğün sahipleri gülmeye başlar ve onun bir tufeylî olduğunu, bu mektubu da içeri girmek için bir hileden ibaret olduğunu anlarlar. Buna rağmen ortadaki esprinin güzelliği sebebiyle onu düğüne alırlar.³⁴ Rivayete göre, Tufeylî biri, yemek yiyen bir topluluğa rastlar ve hemen sofraya oturup yemek yemeye başlar. Bunun üzerine ona; bizden kimseyi tanıyor musun, diye sorarlar. Evet der. Peki kimdir dediklerinde, ekmeği işaret ederek: budur, diye cevap verir.³⁵

SONUÇ

Bu çalışmada Abbasi döneminde ortaya çıkmış ve edebiyata yeni bir yüz getirmiş Tufeyliler incelenmeye çalışılmıştır. Tufeylî denilince akla ilk gelen şey, düğünlerin davetsiz misafirleri olan belli başlı kimselerdir. Arap edebiyatı başlığı altında incelendiğinde ise şair ve nüktedan ruhlu bu kişilerin, bedava yemeğe ulaşmak uğruna verdikleri çabalar ve bu esnada -yemeğe buyur edilmemek gibi zor durumları esprili kişilikleri ve hazır cevaplılıkları sayesinde nasıl aşttıklarına şahit olduk.

Tufeylî edebiyatı denilince yine akla gelenler arasında çıkarı uğruna Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şeriflerden yapılan alıntılar, eğlendirici şiir ve hikâyeler, darbı meseller ve hikmetli sözler de vardır. Bu akım Arap edebiyatına bolca malzeme sunarak, Hatip el-Bağdâdî, el-Câhız, el-Harîrî ve el-Hemezânî gibi müellifler tarafından müstakil veya kısmi eserler vücuda getirmelerine vesile olmuştur.

³³ el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s. 86.

³⁴ el-Husrî, *Cem'u'l-cevâhir fi'l-mulâhi ve'n-nevâdir*, s.280; el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn*, s.118; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Kitâbu'l-ezkiyâ*, s. 239.

³⁵ İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-ferid*, VII/230.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERİM

İBN 'ABDİRABBİH, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-'İkdu'l-ferîd*, Dâru'l-kutubi'l-`ilmiyye, Beyrut 1983.

EL-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-'ilm li'l- *melâ'în*, Beyrut 1984.

ÇAĞATAY, Neşet, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, TTK Basımevi, 2. Basım, Ankara 2002.

DEMİRAYAK, Kenan, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yayınevi, Erzurum 1998.

DOĞAN, Adem, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şâirler*, Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken 2016.

İBN DUREYD, Ebu Bekr b. Muhammed b. el-Hasan, Cemheretu'l-luga, Dâru'l-'ilm li'l- *melâ'în*, Beyrut 1987.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya, Mu'cemu makâyîsi'l-luga, Dâru'l-
ma'rife Beyrut trs.

EL-FERAHÎDÎ, Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, Dâru'l-kutubi'l-`ilmiyye, Beyrut 2003.

el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebû't-Tâhir Mecdudî Muhammed b. Ya'kûb, *Kâmûsu'l-muhît*,
Muessesetu'r-risâle, Beyrut, 2003.

FURAT, A. Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969.

GOLDZİHER, İgnace, *Klasik Arap Literatürü* (çev: Azmi Yüksel-Rahmi Er), Vadi Yay.,
Ankara 2012.

HAFNÎ, Abdülhalim, *Şi'ru's-Saâliyk, Menhecuhû ve Hasâisuhû*, Matba'atu hey'eti'l-Misriyye
li'l-kitâb, Kahire 1987.

EL-HATÎB EL-BAGDÂDÎ, Ebî Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *et-Tetfîl ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn
ve ahbâruhum ve nevâdiru kelâmuhum ve eş'âruhum*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999.

EL-HUSRÎ, Ebî İshâk İbrahim b. Ali el-Kayrevânî, *Cem'u'l-cevâhir fi'l-mulahi ve'n-nevâdir*
(Zeylu zehri'l-âdâb), el-Matbaatu'r-rahmâniyye, Kahire, trs.

EL-İSBAHÂNÎ, Ebî'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğîb, *Muhâdarâtu'l-udebâ ve
muhâverâtu's-şu'arâ ve'l-bulağâ*, Menşûrât dâr-ı mektebeti'l-hayât, Beyrut 1961.

EL-İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Ferec, Ali b. Hüseyin, *Kitâbu'l-Eğâni*, Dâr-u Sâdr, 3. Baskı, Beyrut
2008.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb, *Kitâbu'l-ezkiyâ*, Dâru İbn
Hazm, Beyrut 2003.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *'Uyûnu'l-ahbâr*, Dâr-u
kitâbi'l-'arabî, Beyrut, trs.

İbn TOLUN, Ebu'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali es-Sâlihî, *Fassu'l-havâtîm fîmâ kîyle
fi'l-velâim*, Daru'l-fikr, Beyrut 1983.

NUREDDİN, Hasan Cafer, *Mevsû'atu's-şu'arâi's-sa'âlik*, Reşad Press li't-tibâa ve'n-neşr,
Beyrut 2007.

- EN-NÜVEYRÎ, Şihabuddin Ahmed b. Abdülvehhâb, *Nihâyetu'l-ereb fi funûni'l-edeb*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- ‘UTVÂN, Hüseyin, *eş-Şuarâ min muhadramiyyi'd-devleteyn, el-Emevîyye ve'l-Abbâsîyye*, Dâru'l-cil, Beyrut 1974.
- EZ-ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Dâr'ul-kutub'İl-İlmiyye, Beyrut 2012.
- ZEYDÂN, Corcî, *İslam Uygarlıkları Tarihi*(çev: Nejdet Gök), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004.